

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Степанов Павло Леонідович

УДК 343.135

**ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ
У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ**

12.00.09 – кримінальний процес та
криміналістика; судова експертиза

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ–2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Кіровоградському юридичному інституті Харківського національного університету внутрішніх справ, МВС України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Петков Валерій Петрович,
Кіровоградський юридичний інститут
Харківського національного університету
внутрішніх справ, начальник інституту

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Галаган Володимир Іванович,
Київський національний університет
внутрішніх справ,
професор кафедри досудового розслідування

кандидат юридичних наук, доцент
Смоков Сергій Михайлович,
Одеський державний університет
внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального процесу

Захист відбудеться „21” листопада 2008 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.26.007.01 в Київському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського національного університету внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий „19” жовтня 2008 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.І. Казміренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розбудова суверенної, демократичної, соціально-правової держави супроводжується реформуванням правової системи, її складових-інститутів. Піддаються корективам і змінам у відповідності до вимог часу певні інститути кримінально-процесуального законодавства, адаптовані під принципово нові інститути кримінального законодавства. У зв'язку з цим великої актуальності набуває наукове розроблення проблем удосконалення кримінально-процесуального судочинства з урахуванням запроваджених інститутів у кримінальне законодавство України.

Значним кроком на цьому шляху стало насамперед прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, у ч. 1 ст. 3 якої людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку проголошено найвищою соціальною цінністю. Актуальним постає необхідність приведення у відповідність до Конституції України такої провідної юридичної галузі, як кримінально-процесуальне право. Характерною ознакою сучасних суспільних відносин є зміна їх типу, зокрема від змагання на гуманізм і толерантність. Ця новизна стала атрибутом нового Кримінального законодавства. Так, у кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство було внесено положення, що надає особі, яка вперше вчинила злочин, уникнути жорсткого примусу в межах кримінального покарання у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою. Таким чином, враховуючи пріоритет визначених у Конституції України загальнолюдських цінностей, кримінальний процес України має забезпечувати посилення гарантій, прав і свобод людини.

Проявом нового типу відносин, що відбивають сучасні реалії, є інститут закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям, оскільки з точки зору досягнення мети кримінального покарання та тих завдань, які визначені для кримінального судочинства, дійове каяття винного посідає особливе місце серед інших передбачених законом обставин звільнення від кримінальної відповідальності, та виражається у спокутуванні своєї провини перед потерпілим, перед суспільством у цілому, рішенні не скоювати злочинів у майбутньому.

Теоретичним підґрунтям підготовки дисертації є роботи українських і зарубіжних процесуалістів: В.І. Галагана, Ю.М. Грошевого, А.Я. Дубинського, Т.В. Каткової, С.Г. Келіної, Г.К. Кожевнікова, Є.Д. Лук'янчикова, П.А. Лупинської, О.Р. Михайленка, М.М. Михеєнка, С.М. Смокова, С.М. Стахівського, М.С. Строговича, І.Л. Петрухіна, М.А. Погорецького, Д.П. Письменного, Л.Д. Удалової, М.Є. Шумила та інших провідних вчених.

В Україні окремим аспектам дійового каяття присвячували свої роботи

Ю.В. Баулін, О.А. Губська, О.О. Житний, В.Т. Маляренко, О.А. Парфіло, Г.О. Усатий, Д.В. Філін, в Російській Федерації над даною темою працювали такі вчені-юристи, як Х.Д. Алікперов, В.Г. Анпілогова, В.М. Галкін, Л.В. Головка, Л.Л. Кругліков, В.А. Кушнарьов, А.Ю. Магомедов, С.І. Нікулін, А.В. Савкін, В.В. Свєрчков, С.П. Щєрба, та інші. Але, на наш погляд необхідність подальшої розробки даної тематики полягає в синтезі надбань юридичних шкіл шляхом комплексного підходу з позицій права, психології, філософії та інших наук. Сутність і значення дійового каяття, сам механізм закриття кримінальних справ вивчені ще недостатньо. На сьогодні практично немає науково-методичних видань, які містять рекомендації для органів досудового слідства, прокуратури,

суду та адвокатів, з питань процедури закриття кримінальних справ за зазначеною підставою. Це, у свою чергу, призводить до хибного розуміння сутності цього інституту та механізму його реалізації, і як наслідок – до помилок під час його застосування.

Наведені обставини вказують на актуальність теми обраного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до вимог положень Указу Президента України “Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян” від 18 лютого 2002 р. №143/2002, Пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення і впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ на період 2004–2009 рр., затверджених наказом МВС України від 5 липня 2004 року № 755 (п. 4.11), а також плану науково-дослідної роботи Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі сучасних теоретичних концепцій науки кримінального процесу дослідити та розробити рекомендації по підвищенню ефективності інституту закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям винного. Це посприяло б підвищенню якості досудового слідства, послідовній реалізації гуманних і демократичних принципів кримінально-процесуального права. Виходячи з потреб органів досудового слідства, прокуратури й суду, для досягнення постановленої мети визначається виконання наступних основних завдань:

- з'ясувати суть, підстави й умови закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям винного;
- визначити генезу інституту дійового каяття;
- сформулювати понятійний апарат, що вживається при застосуванні інституту закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям;
- розкрити соціально-правове значення і наслідки дійового каяття винного;
- проаналізувати процес доказування та процесуальний порядок закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям;
- визначити критерії законності і обґрунтованості закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям;
- на основі вивчення та узагальнення слідчої практики розробити науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення ефективності застосування інституту закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям, сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають при здійсненні розслідування і судового розгляду між суб'єктами кримінального судочинства при закритті кримінальних справ і звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Предметом дослідження є закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям.

Методи дослідження. За допомогою історико-правового методу вивчалася генеза інституту закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям (р.1.1). Метод юридичного аналізу використовувався для усвідомлення змісту норм

національних правових актів щодо діяльності, пов'язаної із закриттям кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям (р.1.2, 2.1, 2.2, 3.1,3.2); порівняльно-правовий – для з'ясування особливостей механізму реалізації інституту дійового каяття в Україні та інших державах світу (р.1.2, 3.1, 3.2). При підготовці дисертації для вивчення й узагальнення думок і пропозицій слідчих, прокурорів та суддів щодо вдосконалення процедури закриття кримінальних справ і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям застосовувався соціологічний метод, метод моделювання й прогнозування (р.1.2, 1.3, 2.1, 3.1, 3.2).

Інформаційну та нормативну базу дослідження складають Конституція України, Кримінальний та Кримінально-процесуальний кодекси України; проект Кримінально-процесуального кодексу України (станом на грудень 2007 року); постанови Пленуму Верховного Суду України, відомчі накази та інструкції МВС України та Генеральної прокуратури України тощо.

Емпіричну базу дослідження складають: опублікована практика діяльності судів України, результати вивчення за спеціальною анкетною 200 кримінальних справ і проведення за спеціально розробленою анкетною опитування 300 слідчих МВС України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що вперше після прийняття нового КК України та відповідних змін і доповнень до КПК України, спираючись на положення теорії кримінального процесу і узагальнення досвіду слідчої та судової практики, на монографічному рівні комплексно досліджено процесуальний порядок закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям та запропоновано шляхи його вдосконалення.

Зокрема, цю новизну конкретизують такі положення дисертаційного дослідження:

вперше:

- сформульовано визначення терміну “дійове каяття” через духовно-емоційну сферу;
- систематизовано наслідки закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям;
- запропоновано внести зміни до ст. 7² КПК метою яких є зобов'язати правозастосовувача за наявності ознак дійового каяття направляти справу до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності;
- доведено необхідність закріплення в окремій статті КПК вимог щодо змісту постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності;
- запропоновано спрощену форму закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям;
- запропоновано доповнити ч. 2 ст. 358 КПК положенням про обов'язковість виклику до суду, поряд із засудженою і виправданою також і особу, звільнену від кримінальної відповідальності у випадку погіршення їх становища;

набули подальшого розвитку:

- зміст інституту дійового каяття, як самостійної підстави звільнення від кримінальної відповідальності;
- положення про те, що предмет доказування у справах, які направляються до суду для вирішення питання про їх закриття, ширший, ніж у справах, що

надходять до суду з обвинувальним висновком;

- положення щодо раціональності розширення інституту дійового каяття на злочини середньої тяжкості;

- висновок про те, що при закритті справи і звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям необхідно констатувати винуватість особи у вчиненні злочину;

- необхідність констатації винуватості особи у постанові про закриття справи;
удосконалено:

- Точку зору про неможливість закриття справи у зв'язку з дійовим каяттям в стадії попереднього розгляду справи суддею;

- положення щодо аргументації необхідності закриття кримінальних справ і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям лише при судовому розгляді;

- положення щодо підстави та умов закриття кримінальних справ і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям;

- висновок про те, що складання постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності є самостійною формою закінчення досудового слідства.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки та пропозиції, наведені в дисертації, можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення питань, пов'язаних із врегулюванням механізму закриття кримінальних справ і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям; у нормотворчій діяльності – для вдосконалення кримінально-процесуального законодавства України; у правозастосуванні – з метою вирішення посадовими особами питань, що виникають при реалізації даного інституту (Акт впровадження у практичну діяльність підрозділів УМВС України в Кіровоградській області від 6.09.06 р.); у навчальному процесі юридичних вузів України та у системі підвищення кваліфікації слідчих, прокурорів і суддів при викладанні навчальних дисциплін “Кримінальний процес України”, “Досудове слідство в органах внутрішніх справ України” (Акт впровадження у навчальний процес КірюОІ ХНУВС від 4.10.06 р.). Матеріали дисертації також можуть бути застосовані працівниками правоохоронних органів у практичній діяльності, пов'язаній із закриттям кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження обговорювались на кафедрі кримінального процесу ХНУВС, кафедрі кримінального процесу та криміналістики Кіровоградського юридичного інституту ХНУВС. Основні положення, висновки і рекомендації оприлюднювались автором на таких науково-практичних конференціях: “Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених” (м. Харків, 20 червня 2003 р.), “Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених” (м. Харків, 23 квітня 2004 р.), “Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених” (м. Харків, 25 травня 2005 р.), “Проблеми протидії злочинності неповнолітніх” (м. Кіровоград, 20–21 квітня 2006 р.), “Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку” (м. Луцьк, 23–24 березня 2007 р.), “Сучасні проблеми розвитку державності та протидії злочинності” (м. Кіровоград, 17–18 травня 2007 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації опубліковано в чотирьох одноосібних статтях у фахових наукових виданнях, перелік яких затверджений ВАК України, а також п'яти тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура роботи. Відповідно до мети, завдань, логіки дослідження дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об'єднують сім підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовується вибір та актуальність теми дослідження, вказується зв'язок роботи з науковими програмами, визначається мета, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, сформульовано наукову новизну

розкривається теоретична та практична значимість отриманих результатів, наведено відомості щодо апробацій, впровадження та публікацій за темою дисертаційного дослідження.

Розділ 1. “Загальна характеристика звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям як однієї з підстав закриття кримінальних справ” складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1. “Сутність та тенева появи і розвитку інституту закриття кримінальних справ та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям”* розкриваються проблемні питання, що стосуються поняття та значення інституту, що розглядається, вказується, хто є суб'єктом дійового каяття, його об'єктом, визначається сутність суб'єктивної сторони і мотивації.

Досліджується історичний аспект появи і розвитку інституту закриття кримінальних справ та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Встановлено, що він має глибокі історичні корені. На території України за часів Київської Русі широко застосовувалися норми з ознаками дійового каяття. Під час перебування України під владою Польсько–Литовського князівства, Австро–Угорської імперії, Російської держави, право України збагачувалось нормами, які вносилися державами-колонізаторами, серед яких були і норми, що пом'якшували і звільняли від покарання особу, за наявності в її діях ознак дійового каяття. Проведення по таких справах у судах вигідно відрізнялась від процесу в інших справах, оскільки застосовувалася спрощена процедура судового розгляду, заощаджувалися кошти й час. Пізніше, починаючи з ХІХ ст., дійовому каяттю, в основному як обставині, що пом'якшує покарання, приділяли увагу такі вчені–юристи, як В.Д. Спасович, Н.С. Таганцев, Е.Я. Немировський та інші. Останнім кроком у становленні дійового каяття як підстави закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності стало закріплення його в окремій нормі КК України (далі – КК).

На думку дисертанта, дійове каяття – це позитивна поведінка особи, яка вчинила злочинне діяння, викликана соціальними, психологічними, економічними чинниками, бажанням спокутувати свою провину, що найшло своє відображення у сприянні розкриттю злочину, у повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди.

Автор робить стверджувальний висновок про велику значимість інституту дійового каяття, тому що він:

- дозволяє не застосовувати кримінальну репресію;

- знижує загальну кількість засуджених;
- сприяє скороченню матеріальних витрат суспільства на утримання органів кримінальної юстиції;
- розвантажує переповнені слідчі ізолятори й місця позбавлення волі;
- сприяє скороченню строків розслідування по кримінальних справах, витрат сил і засобів органів досудового слідства на виявлення латентних і розкриття зареєстрованих неочевидних злочинів, збиранню доказів по справі і забезпеченню правильного її вирішення;
- знижує рівень рецидивної злочинності шляхом скорочення кола осіб, засуджених судом і направлених у місця позбавлення волі для відбування покарання;
- схиляє окремі категорії осіб, які вчинили злочин, до самовикриття і добровільного усунення або пом'якшення шкідливих наслідків учиненого;
- запобігання вчиненню винним нових навмисних злочинів;
- зацікавлює винних, у тому числі й окремих учасників злочинних груп, у співробітництві з правоохоронними органами;
- сприяє виявленню й усуненню причин і умов учинення злочинів.

У підрозділі 1.2. *“Підстави і умови закриття кримінальних справ у зв’язку з дійовим каяттям”* розглядаються висвітлені у юридичній літературі точки зору щодо підстав і умов закриття кримінальних справ та звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям.

На думку автора, підставою закриття кримінальних справ у зв’язку з дійовим каяттям є дійове каяття особи, яка вчинила злочин. Умовами дійового каяття є вчинення злочину вперше, вчинення злочину невеликої тяжкості, щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину, повне відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Кожна з цих умов детально розглядається на основі аналізу норм кримінального законодавства України, опублікованих праць українських і зарубіжних вчених, практики розслідування кримінальних справ.

Відповідно до статистичних даних, щороку знижуються результати роботи органів внутрішніх справ із розкриття майнових злочинів і відшкодування матеріальних збитків. Покарання за такі злочини призначаються, як правило, умовно або такі, що не пов’язані з позбавленням волі, без урахування того, чи усунула винна особа заподіяну нею шкоду. Тому доцільною є пропозиція дисертанта поширити дію ст. 45 КК і, відповідно, ст. 7² КПК України (далі – КПК) на злочини середньої тяжкості. Позитивне вирішення цього питання сприяло б більш зацікавленому співробітництву обвинувачених (підозрюваних) з органами досудового слідства, реальному відновленню порушених прав громадян, насамперед, майнових.

У підрозділі 1.3. *“Правові наслідки дійового каяття”* розкриваються кримінально-правові наслідки дійового каяття, які полягають у тому, що воно сприяє встановленню об’єктивних і суб’єктивних ознак злочинного діяння: каяття у вчиненому, повне визнання провини, давання правдивих показань та дії, що підтверджують їх правильність. При дійовому каятті винний, негативно оцінюючи свої злочинні дії, добровільно і докладно розкриває всі обставини вчиненого злочину, уточнює і конкретизує форму та ступінь своєї провини, мотиви і цілі діяння, з’ясування яких буває не менш складним, ніж встановлення самого факту злочину.

Процесуальними наслідками дійового каяття по порушеній кримінальній справі залежно від її обставин можуть бути:

- вирішення питання про затримання підозрюваного чи його звільнення;
- обрання, зміна або скасування запобіжного заходу;
- застосування до особи, яка розкаюється, заходів забезпечення безпеки, якщо її життю, здоров'ю, житлу чи майну загрожує реальна небезпека;
- винесення подання про усунення причин і умов, що сприяли вчиненню злочинів.

Правовими наслідками закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є повне припинення всіх негативних заходів, що могли б бути застосовані за вчинення злочину. Із прийняттям рішення про звільнення від кримінальної відповідальності з винного знімається обов'язок зазнавати передбачені законом обмеження правового статусу. У тому випадку, якщо кримінальна відповідальність уже почала реалізовуватися, особа звільняється від її подальшого виконання. Закриття кримінальної справи спричиняє анулювання всіх кримінально-правових відносин між винним і державою, що випливають із факту вчинення злочину. При цьому слід зазначити, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є нереабілітуючою обставиною і не означає виправдання особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Розділ 2. “Особливості процедури направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *“Порядок закінчення досудового слідства винесенням постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям ”* розкривається заключний етап досудового слідства у справах, що направляються до суду з постановою про вирішення питання про її закриття. Уточнюючи точку зору А.В. Гриненко, Т.В. Каткової, Г.К. Кожевникова та інших авторів, дисертант вважає, що зазначений етап розслідування складається з таких дій:

- 1) оцінка зібраних у справі доказів з точки зору їх достатності для вірогідного висновку про форму закінчення досудового слідства;
- 2) систематизація і оформлення матеріалів справи;
- 3) прийняття рішення про закінчення провадження у справі складанням постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності;
- 4) оголошення учасникам процесу про закінчення досудового слідства і надання їм можливості ознайомитися з матеріалами кримінальної справи;
- 5) розгляд клопотань, які надійшли від учасників процесу, при ознайомленні з матеріалами справи;
- 6) надання учасникам процесу додаткових матеріалів, якщо такі з'явилися в результаті задоволення заявлених клопотань;
- 7) складання постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності (у зв'язку з дійовим каяттям) та подальше спрямування справи.

Оскільки, крім обставин, що входять у предмет доказування в справах, які направляються до суду з обвинувальним висновком, у справах, що направляються до суду з постановою про її закриття, необхідно встановити ще й обставини, передбачені для конкретної підстави звільнення від кримінальної відповідальності, можна стверджувати, що предмет доказування у справах, які направляються до суду для вирішення питання про їх закриття, ширший, ніж у справах, що надходять до суду з обвинувальним висновком. Тож правильною є позиція Н.С. Алексєєва і М.А. Нокорбекова, за якою постанова визначає межі майбутнього дослідження справи в судовому засіданні, у зв'язку з чим нові докази, що надійшли до суду, досліджуються ним лише у сукупності з фактами, викладеними в постанові.

З метою підвищення ефективності інституту дійового каяття слід виключити випадки невжиття заходів щодо направлення справи до суду для вирішення питання про її закриття при виконанні всіх необхідних умов, передбачених законодавцем для конкретної підстави звільнення. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне з ч. 1 ст. 7² КПК виключити слово “вправі,” а слово “направити” замінити на “направляють”. Крім того, оскільки законодавець винесення постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності не визначає серед форм закінчення досудового слідства, вважаємо за необхідне пропонувати доповнити даною формою ст. 212 КПК, що встановлює форми закінчення досудового розслідування.

У підрозділі 2.2. *“Складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності”* розкриваються питання, які виникають при складанні зазначеної постанови. Щодо форми і змісту підсумкового документа досудового слідства у справах, що направляються до суду для їх закриття у зв'язку з дійовим каяттям, на практиці виникають деякі ускладнення. Так, у ст. 7² КПК передбачено порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

У частині першій цієї статті зазначається, що прокурор, а також слідчий, за згодою прокурора за наявності підстав, зазначених у ст. 45 КК, вправі своєю мотивованою постановою направити кримінальну справу до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності. Стає зрозуміло, що слідчому за наявності передбачених підстав перед направленням справи до суду, необхідно одержати згоду прокурора, що є важливим для того, щоб не допустити до суду справ, які були розслідувані необ'єктивно або з порушенням закону.

Процесуальні дії прокурора у справах, які надійшли до нього від слідчого щодо направлення до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності врегульовані ст. 232¹ КПК. Прокурор у таких справах перевіряє повноту розслідування, законність постанови і приймає одне з рішень: дає письмову згоду з постановою слідчого і направляє справу до суду; скасовує постанову слідчого і повертає йому справу з письмовими вказівками; змінює постанову слідчого або виносить нову постанову. Водночас у юридичній літературі справедливо вказується, що у кримінально-процесуальному законодавстві не передбачено вимоги щодо даної постанови. Адже крім повноти проведеного розслідування, виконання слідчим вимог закону на досудовому

слідстві, прокурор згідно із ст. 232¹ КПК перевіряє законність самої постанови. У зв'язку з цим, обґрунтовано та запропоновано закріпити в окремій статті КПК вимоги щодо змісту даної постанови, як це, наприклад, зроблено у ст. 132 КПК і ряді інших норм. В такій постанові, крім вимог, передбачених для обвинувального висновку, необхідно зазначати, з яких саме підстав слідчий дійшов висновку про необхідність її складання і про можливість у подальшому при дослідженні таких підстав суддею закрити кримінальну справу і звільнити винного від кримінальної відповідальності. У постанові слідчому необхідно вказати, що обвинуваченим у процесі розслідування виконано всі вимоги, визначені у ст. 45 КК, а саме: обвинувачений розкався у вчиненому, відшкодував у повному обсязі завданий збиток або усунув заподіяну шкоду, у процесі розслідування обвинувачений активно сприяв розкриттю злочину, брав участь у проведенні слідчих дій, надавав докази, що сприяли розслідуванню злочину. Крім вказаних обставин, у постанові має бути зазначено, що обвинуваченим злочин вчинено вперше і він відноситься до злочинів невеликої тяжкості.

У додатку А до дисертації запропонований зразок постанови про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Розділ 3. “Питання які вирішуються судом при закритті справ у зв'язку з дійовим каяттям” складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. “Процесуальний порядок закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям” розкриваються питання і вносяться пропозиції щодо порядку закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям.

Так, звільняючи від кримінальної відповідальності, вважаємо за необхідне суду констатувати винність особи у вчиненні злочину, хоча б тому, що необхідною умовою звільнення від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими підставами взагалі та у зв'язку з дійовим каяттям зокрема є вчинення злочину невеликої тяжкості, винність особи в учиненні якого доведена і не викликає сумнівів. Необхідно відмовитися від закриття кримінальних справ і звільнення від кримінальної відповідальності на стадії попереднього розгляду справи суддею, оскільки на ній не можна процесуальними засобами достовірно встановити винуватість особи.

Враховуючи те, що, як правило, такі справи не є складними, винний визнає свою вину і надає допомогу у встановленні її обставин, вважаємо за доречне встановити можливість скороченого порядку розгляду справи в судовому засіданні (за рахунок проведення скороченого судового слідства), а також можливості скорочення строку між стадіями попереднього розгляду справи суддею і судового розгляду.

У підрозділі 3.2. “Законність і обґрунтованість закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям” розкриваються дві основні вимоги стосовно закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям.

Наголошується на тому, що постанова повинна відповідати вимогам законності і обґрунтованості. Законність постанови передбачає точне і безумовне застосування норм кримінально-процесуального і кримінального законодавства не лише у постанові, а й у діяльності, що передуює її прийняттю. Обґрунтованість означає, що висновки і рішення в справі впливають із сукупності фактів,

достатніх доказів, які в обов'язковому порядку повинні охоплювати всі суттєві обставини даної справи і відображати реальну дійсність.

Дисертантом обґрунтовано необхідність при вирішенні питань, пов'язаних із підготовкою справи до апеляційного розгляду, доповнити у ч. 2 ст. 358 КПК положенням про обов'язковість виклику до суду, поряд із засудженим і виправданим, також і особу, звільнену від кримінальної відповідальності у випадку погіршення їх становища. Оскільки на сьогодні дані особи не мають такої можливості, що явно звужує їхні права на захист.

Доведено, що з метою усунення помилок, які допускаються суддями відносно права на оскарження рішення про закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям, запропоновано визначати можливість подання апеляції на прийняте рішення протягом 7 діб згідно з ч. 3 ст. 248 і ч. 4 ст. 282 КПК, а не 15 діб, посилаючись на ч. 3 ст. 349 КПК.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми визначення процесуального порядку розслідування і судового розгляду кримінальних справ, направлених до суду для закриття у зв'язку з дійовим каяттям. При проведенні комплексного дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із закриттям кримінальних справ і звільненням від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, отримано результати, які сприятимуть удосконаленню реалізації зазначеного інституту в кримінальному судочинстві України. До таких положень відносяться наступні:

1. Доведено, що дійове каяття – це позитивна поведінка особи, яка вчинила злочинне діяння, викликана соціальними, психологічними, економічними чинниками, бажанням спокутувати свою провину, що нашло своє відображення у сприянні розкриттю злочину, у повному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди.

2. Правовими наслідками закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям є повне припинення всіх негативних заходів, що могли б бути застосовані за вчинення злочину. З прийняттям рішення, про звільнення від кримінальної відповідальності з винного знімається обов'язок дотримуватися передбачених законом обмежень його процесуального статусу.

3. Доведено, що *підставою* для застосування ст. 45 КК є дійове каяття винного, а *умовами*, які про це свідчать, є вчинення злочину невеликої тяжкості, вперше, щире каяття, сприяння розкриттю злочину, відшкодування збитків чи усунення заподіяної шкоди. Інше рішення розглянутої проблеми, по суті, означає фактичне змішування двох самостійних категорій, що істотно ускладнює їх розуміння.

4. Запропоновано поширення дії ст. 45 КК і, відповідно, ст. 7² КПК на злочини середньої тяжкості, що сприяло б більш активному і зацікавленому співробітництву обвинувачених (підозрюваних) з органами досудового слідства, реальному відновленню порушених прав громадян, насамперед, майнових.

5. Збирання і закріплення доказів дійового каяття винної особи має бути не правом, а обов'язком для правозастосувача, за наявності відповідних на те підстав та умов. Тому доцільно було б частину першу ст. 7² КПК викласти у наступній редакції: "Прокурор, а також слідчий за згодою прокурора за наявності підстав,

зазначених у статті 45 Кримінального кодексу України, направляють своєю мотивованою постановою кримінальну справу до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності”.

6. Запропоновано віднести до форм закінчення досудового розслідування винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими підставами.

Виходячи з цього, необхідно до ст. 212 КПК внести наступні зміни: після слів “...медичного характеру” доповнити словами “...або винесенням постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності”.

7. Ст. 218 КПК доцільно доповнити правилом, яке б дозволило ознайомити обвинуваченого з матеріалами кримінальної справи не лише тоді, коли є достатньо доказів для складання обвинувального висновку, але й коли на підставі зібраних доказів приймається рішення про направлення справи до суду для вирішення питання про її закриття і звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами.

8. Оскільки крім обставин, що входять до предмета доказування у справах, які направляються до суду з обвинувальним висновком, у справах, що направляються до суду з постановою, необхідно встановити ще й обставини, передбачені для конкретної підстави звільнення, можна стверджувати, що предмет доказування у справах, які направляються до суду для вирішення питання про їх закриття, ширший, ніж у справах, що надходять до суду з обвинувальним висновком.

9. Доведено необхідність закріплення в окремій статті вимог щодо змісту постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності. З цією метою пропонується доповнити КПК статтею наступного змісту:

«Ст. 223¹. Постанова про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Після закінчення слідства і виконання вимог статей 217-222 цього Кодексу слідчий складає постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Постанова складається з описової і резолютивної частини. В описовій частині зазначаються: обставини справи як їх встановлено на досудовому слідстві; місце, час, способи, мотиви і наслідки злочину, вчиненого обвинуваченим, а також докази, які зібрано в справі, що підтверджують відповідну підставу звільнення від кримінальної відповідальності, відомості про потерпілого; показання обвинуваченого по суті пред’явленого йому обвинувачення, доводи, наведені ним на свій захист, і результати їх перевірки.

При посиланні на докази обов’язково зазначаються аркуші справи. У резолютивній частині наводяться відомості про особу обвинуваченого, коротко викладається суть пред’явленого обвинувачення з зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає даний злочин, а також суть відповідної підстави звільнення з зазначенням статті кримінального закону, яка передбачає дану підставу звільнення від кримінальної відповідальності.

Постанову підписує слідчий із зазначенням місця і часу його складання».

10. Рішення про закриття кримінальної справи повинно бути прийняте лише на судовому розгляді справи, а не під час попереднього розгляду справи суддею,

оскільки тільки при судовому розгляді можливо оцінити докази, наявні у справі. Так само суддя, суд повинен діяти при встановленні всіх умов, що належать до конкретної підстави закриття кримінальної справи, які також необхідно перевірити і оцінити з точки зору їх допустимості і належності. Вирішення ж питання про достатність і достовірність зібраних доказів потребує оцінки як окремих доказів із точки зору їх належності, допустимості і достовірності, так і всієї системи доказів із точки зору достатності для забезпечення правосуддя – можливості зробити єдиний правильний висновок, підтверджений неспростовними доказами за відсутності сумнівів.

11. Обґрунтовано можливість скороченого порядку розгляду справи в судовому засіданні (за рахунок проведення скороченого судового слідства), а також можливості скорочення строку між стадіями попереднього розгляду справи суддею і судового розгляду.

12. Запропоновано доповнити ч. 2 ст. 358 КПК, яка передбачає вирішення питань, пов'язаних із підготовкою справи до апеляційного розгляду, положенням про обов'язковість виклику до суду, поряд із засудженою і виправданою також і особу, звільнену від кримінальної відповідальності у випадку погіршення їх становища.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Степанов П.Л. Деякі питання щодо здійснення правосуддя / П.Л. Степанов // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. – Вип. 18. – С. 145–147.
2. Степанов П.Л. Проблеми процесуального регулювання закриття кримінальної справи у зв'язку з дійовим каяттям / П.Л. Степанов // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – Вип. 24. – С. 46–49.
3. Степанов П.Л. Визнання особи винуватою в учиненні злочину, у випадку закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності з не реабілітуючих підстав / П.Л. Степанов // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2004. – №3. – С. 129–134.
4. Степанов П.Л. Деякі проблеми, що виникають на заключному етапі розслідування у справах, направлених до суду для розв'язання питання про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям / П.Л. Степанов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць. – № 4. – 2007. – С. 235–242.
5. Вдосконалюємо інститут дійового каяття: мат. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених“], (Харків, 20 червня 2003 р.) / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2003. – С. 57–59.
6. Особливості постанови про направлення справи в суд для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності: мат. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених“], (Харків, 23 квітня 2004 р.) / Харківський національний університет внутрішніх справ – Х., 2004. – С. 99–102.
7. Скорочений порядок судового розгляду при закритті кримінальних справ і звільненні від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та

примиренням винного з потерпілим: мат. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених“], (Харків, 25 квітня 2005 р.) / Харківський національний університет внутрішніх справ – Х., 2005. – С. 173–176.

8. Закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям: мат. Всеукраїнської наук.-практ. конф. [“Проблеми протидії злочинності неповнолітніх“], (Кіровоград, 20-21 квітня 2006 р.) / Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС - Кіровоград. – С. 87–90.

9. Проблеми закриття кримінальної справи і звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих підстав на стадії попереднього розгляду справи суддею: Зб.тез наук. доповідей за матеріалами III Міжнародної наук.-практ. конф. [“Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку“], (Луцьк, 23-24 березн. 2007 р.) / Уклад. М.Л. Марченко, Н.М. Гончарова, В.В. Мачуха, С.С. Савич, І.Ф. Урина. – Луцьк, 2007. – С. 322–324.

10. Роль прокурора на завершальному етапі стадії досудового слідства по справах, що направляються до суду для вирішення питань про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям: мат. V звітної наук.-практ. конф. [“Сучасні проблеми розвитку державності та протидії злочинності“], (Кіровоград, 17–18 травня 2007 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В.П. Петкова. – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2007. – С. 39–41.

АНОТАЦІЯ

Степанов П.Л. Закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Кіровоградський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ, Кіровоград, 2008.

Дисертація присвячена питанням закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям як однієї з nereабілітуючих підстав. У роботі досліджуються проблеми, пов'язані з поняттям, значенням, процесуальними підставами та процесуальним порядком закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям; місце доказування у процедурі закриття кримінальних справ; дискутується положення про необхідність визнання особи винуватою у вчиненні злочину під час вирішення питання про закриття кримінальної справи. Обґрунтовано неможливість закриття кримінальних справ у зв'язку з дійовим каяттям на стадії попереднього розгляду справи суддею. Автором сформульовані пропозиції щодо удосконалення норм чинного кримінального та кримінально-процесуального законодавства, які мають відношення до даної проблеми.

Ключові слова: закриття кримінальних справ; дійове каяття; nereабілітуючі підстави; звільнення від кримінальної відповідальності; процесуальний порядок.

АННОТАЦИЯ

Степанов П.Л. Прекращение уголовных дел в связи с деятельным раскаянием. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная

экспертиза. Кировоградский юридический институт Харьковского национального университета внутренних дел, Кировоград, 2008.

Диссертация посвящена вопросам, возникающим при прекращении уголовных дел и освобождении лица от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием.

В работе исследуются сущность, значение и последствия прекращения уголовных дел в связи с деятельным раскаянием, процессуальный порядок освобождения лица от уголовной ответственности.

Исследуется исторический аспект возникновения и развития института прекращения уголовных дел и освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием.

Автор определяет и обосновывает содержание заключительного этапа досудебного следствия по делам, которые направляются в суд с постановлением о разрешении вопроса об освобождении от уголовной ответственности. Высказывает необходимость закрепления в законодательстве требований относительно содержания данного процессуального акта, итогового документа досудебного следствия.

Автор диссертационного исследования пришел к выводу, что освобождая от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием необходимо констатировать виновность лица в совершении преступления. В связи с этим порядок прекращения уголовных дел по данному основанию на стадии предварительного рассмотрения дела судьей, в силу решаемых в данной стадии вопросов, не отвечает требованиям законности.

Обосновывается целесообразность установить возможность сокращенного порядка рассмотрения уголовного дела в судебном заседании (за счет проведения сокращенного судебного следствия), а также возможности сокращения срока между стадиями предварительного рассмотрения дела судьей и рассмотрения дела в суде.

Диссертант указывает на необходимость при разрешении вопросов, связанных с подготовкой дела к апелляционному рассмотрению, дополнить положением об обязательном вызове в суд, наряду с осужденным и оправданным, также и лицо, освобожденное от уголовной ответственности в случае ухудшения их положения. Так как на сегодняшний день данные лица не имеют такой возможности, что в свою очередь явно сужает их право на защиту.

Сформулированы предложения по совершенствованию норм действующего уголовно-процессуального законодательства, относящихся к данной проблеме.

Ключевые слова: прекращение уголовного дела, деятельное раскаяние, нереабилитирующие основания, освобождение от уголовной ответственности, процессуальный порядок.

ANNOTATION

Stepanov P.L. Dismissal of criminal cases on the grounds of active repentance.— Manuscript.

Candidate of Jurisprudence dissertation in speciality 12.00.09 – criminal process and criminalistics; forensic examination. Kirovograd Institute of Law of Kharkiv National University of Domestic Affairs, Kirovograd, 2008.

This dissertation deals with the problems of dismissal of criminal cases and discharge of a person from criminal liability on the grounds of active repentance.

The following questions are investigated: essence, significance and consequences of dismissal of criminal cases on the grounds of active repentance, active repentance proof, and the procedure of discharge of a person from criminal liability.

The author of this dissertation has come to the conclusion that discharge of a person from criminal liability on the grounds of active repentance presupposes the necessity to state that a person is guilty of committing a crime. The impossibility of dismissal of criminal cases on the grounds of active repentance at the stage of preliminary case consideration is grounded. The author has formulated suggestions for improving the norms of existing criminal and criminal-procedural legislation, which are relevant to this problem.

Key words: dismissal of criminal cases; active repentance; non-rehabilitating circumstances; prejudicial inquiry; procedural order.